

שיעור שבעה עשר

שנים שדנו

הגמ' (ה ע"ב) מביאה את דברי שמואל ששנים שדנו דיניהן דין, ודנה בדבריו. שאלה הגמ' משלושה שישבו לדון ואמר אחד איני יודע שיוסיפו עוד דיינים, מוכח שצריך שלושה! דחתה הגמ' - שם 'מעיקרא אדעתא דתלתא יתבי' ולכן צריכים לגמור הדין בשלושה, משא"כ כאן מעיקרא אדעתא דתרי יתבי ולכן יכולים לגמור הדין בשנים.

בביאור תירוץ זה לדברי שמואל מצאנו כמה גישות בראשונים.

היד רמ"ה כתב בפירוש ראשון:

כלומר הדיינין לא קבלו עליהן לדון אלא בשלושה וכי אמר חד מינייהו איני יודע הוה ליה כמאן דליתיה מעיקרא והוה להו כמאן דנחית אדעתא דבי תלתא ואשתכח דלא הוו אלא תרי דאיעקר ליה קבעיהו דאדעתא דהכי לא יתבי, אבל היכא דנחית מעיקרא אדעתא דתרי גלי אדעתיהו דניחא להו למידן בתרי בדין תורה ולפיכך דיניהן דין.

ביאור דבריו, שכאשר באו לשבת בשלושה ואחד אומר איני יודע הרי זה נחשב שאותו אחד אינו עמם בדין וכיון שכך המושב של הדיינים נעקר שהרי רצו לדון בשלושה ובסוף דנים רק בשנים ואין הדין קיים, אבל אם מעיקרא החליטו לדון בשנים כדין תורה - דיניהם דין.

לפי ביאור זה משמע שהדבר תלוי אך ורק בדעת הדיינים, והכל תלוי בהחלטתם בכמה ירצו לדון - האם בשנים כדין התורה המקורי או כתקנת חכמים בשלושה.

ובפירוש שני הביא היד רמ"ה:

ואיכא לפרושי דטעמא דמילתא משום בעלי דינין הוא דכיון דיתבי דייני אדעתא דבי תלתא מעיקרא ואשתכח דליכא אלא בתרי יוסיפו הדיינין, דמצי חד מבעלי דיינין למימר אנא אדעתא דבי תלתא נחתי. ואלו היכא דיתבי דייני מעיקרא אדעתא דתרי סבור בעלי דינין וקבול ולפיכך דיניהן דין.

לביאור זה הדבר תלוי בדעת בעלי הדין, כלומר שמצד הדיינים אין בעיה להתחיל בשלושה ולגמור בשנים, אבל אחד מבעלי הדין יכול לומר שכאשר אחד מהדיינים לא יודע אינו מוכן לגמור כך את הדין כי אם היה יודע מעיקרא שיש רק שנים היה הולך

לדון בפני דיינים אחרים שהם שלושה ולא בפני שנים, ולכן א"א לגמור את הדין בשנים בכה"ג מחמת אותו בע"ד.

כתב הרמב"ם (סנהדרין פ"ח ה"ב):

בית דין של שלושה שנחלקו שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב הרי זה זכאי, שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי הרי זה חייב, אחד אומר זכאי ואחד אומר חייב ואחד אומר איני יודע, או שאמרו שנים זכאי או חייב והשלישי אומר איני יודע יוסיפו הדיינים שנים, נמצאו חמשה נושאים ונותנים בדבר אמרו שלושה מהם זכאי ושנים אומרים חייב הרי זה זכאי, אמרו שלושה חייב ושנים זכאי הרי זה חייב, אמרו שנים מהם זכאי ושנים מהם חייב ואחד אומר איני יודע מוסיפין שנים, אבל אם אמרו ארבעה זכאי או חייב ואחד אומר איני יודע, או שאמרו שלושה זכאי ואחד חייב ואמר אחד איני יודע בין שהיה זה שאמר איני יודע הוא שאמר איני יודע בתחלה בין שאמר אחר הולכים אחר הרוב.

העולה מדברי הרמב"ם, שכל הדין של הוספת הדיינים כאשר אמר איני יודע ויש רוב זה רק בשלושה, אבל בחמשה אם אחד אומר איני יודע אבל יש רוב כצד אחד - אין מוסיפין אלא גומרים את הדין כך [ובמקרה שב"ד שקול, כאשר אמר אחד איני יודע מוסיפין והולכין עד שבעים].

בכס"מ (שם) הביא את דעת הרמ"ך שחלק על הרמב"ם והקשה על דבריו מסוגייתנו, שאמר שמואל שאם ישבו מעיקרא על דעת שלושה אינם יכולים לגמור הדין בשנים אע"פ שכשר הדין בשנים, וא"כ אם ישבו על דעת לדון בחמשה ואחד אומר איני יודע - אין דיניהם דין כי ישבו על דעת לדון בחמישה.

הכס"מ דחה את דברי הרמ"ך, באמרו דבנד"ד לא מיקרי 'אדעתא דחמישה יתבי' כי מתחילה לא היו אלא שלושה.

נראה שמחלוקת זו תלויה בב' הפירושים הנ"ל לדברי הגמ'. כי אם נאמר שהדבר תלוי בבעלי הדינים כפירוש השני, מובן היטב לחלק ולומר שרק הדיינים שישבו מעיקרא - עליהם אפשר לומר דאדעתא דידהו יתבי, ולא על כל החמישה, שהרי בעלי הדין לא ידעו ולא העלו על דעתם שיהיה דין בחמישה. משא"כ אם נאמר שהדבר תלוי בדעת הדיינים, יש מקום לומר שבמקרה שבו הדיינים עצמם הוסיפו שנים, מעתה אדעתא דחמישה יתבי, ולכן הדין לא יגמר בארבעה אלא דווקא בחמישה וכדברי הרמ"ך.

הר"ן (בחידושיו) הביא פירוש נוסף לסוגייתנו:

וא"ת והא שמואל לא אמר אלא שאם דנו בדיעבד שדינן דין אבל לכתחלה מודה הוא שצריך ג' וכדתנן במתניתין דיני ממונות בג', וכיון שכן משום הכי יוסיפו דיינין, דלכתחילה הוא. וי"ל דס"ל למקשה דכיון דשלושה הן שנמנו לדין והאחד אומר אינו יודע הוי ליה בדיעבד, שאחר שאינו יודע מה יש להם לעשות היה להם לגמור את הדין בשנים אם איתא לשמואל שדיניהם דין. ותירץ לו שאני התם דמעיקרא אדעתא דתלתא יתבי כלומר שלא היו רוצים לדון בשנים אלא בג' באו לדון כדי שלא יהא ב"ד חצוף, וא"כ סוף הדין כתחלתו שאם אמר האחד אינו יודע שיוסיפו הדיינין.

הר"ן מבאר, שכל הסוגיא שלנו סובבת סביב ההגדרה של שמואל ב"ד חצוף. המקשן סבר שכיון שהם נמנו לדון בשלושה ואחד אומר איני יודע הרי זה כדין דיעבד שבו מותר לדון בשנים, וא"כ לפי שמואל מדוע צריך להוסיף דיינים? ותירץ לו, שכאן כיון שישבו מעיקרא על דעת שלושה ולא רצו לדון בשנים כדי לא להיקרא ב"ד חצוף, א"א לגמור את הדין בשנים כי הם גילו דעתם שלא רוצים להיות ב"ד חצוף ולכן אם אמר אחד איני יודע - יוסיפו.

נפק"מ בין השיטות תהא אם לא הוסיפו הדיינים וגמרו את הדין בשנים. לפי פירושי הרמ"ה שזה ענין של דעת הדיינים או בעלי הדין בתחילת הדין - אין הדין דין בשנים, כי התכוונו לדון בשלושה ולא בשנים. משא"כ לפירוש הר"ן כיון שכל הסיבה שצריך שלושה זה כדי לא להיקרא חצופים, בדיעבד אם דנו בשנים דיניהם דין אלא שיקראו ב"ד חצוף.

השו"ע (חו"מ סימן יג סעיף ז) פסק שאם ביררו להם י' אנשים שידונו אותם בדין או בפשרה על פי כולם או על פי רוב, ואחד אמר איני יודע או שנסתלק - הדין בטל. ואילו לקמן (סימן יח סעיף א) פסק כדברי הרמב"ם הנ"ל לענין חמישה, שאם אמר אחד איני יודע גומרים הדין על פי רוב.

הרמ"א (שם) כתב שכאן זו דעת הרמב"ם שכך נ"ל להלכה, ולעיל זו דעת החולקים ולא קיי"ל הכי להלכה, ולא קיבל הרמ"א את החילוק בין אם ישבו מעיקרא אדעתא דתמישה או עשרה או שישבו אדעתא דתלתא, אלא בכל מקרה אם נגמר הדין בשלושה אפילו אם אמר אחד איני יודע - הדין קיים.

במאירי הביא את שתי הגישות בהבנת ההלכה, הן את הבנת הרמ"א בהו"א שלו [שיש חילוק אם אדעתא דתלתא יתבי או יותר] והן את מסקנתו [שזו מח' ראשונים].

א"כ צריכים אנו לבאר את דברי הרמ"א; הלא אם הדבר תלוי בדעת הדיינים ממ"נ לא יועיל אם אמר אחד איני יודע, כי ישבו מעיקרא על דעת חמשה או עשרה. ואם הדבר תלוי בדעת בעלי הדין עדיין הדין לא יחול, כי בעלי הדין ביררו להם עשרה דווקא ומדוע שיחול הדין אם אמר אחד איני יודע?

הקצות (שם ס"ק א) אומר, שדברי הרמב"ם מיושבים ע"פ פירוש הר"ן. שהרי ע"פ הר"ן כל הבעיה בסוגיא היא אך ורק משום ב"ד חצוף - שלכתחילה א"א לחתוך הדין בשנים דהו"ב ב"ד חצוף. לפ"ז אם הדין נגמר בשלושה ויותר אין זה משנה אם התחילו בחמישה או עשרה, והדין דין לכתחילה אף כאשר אמר אחד איני יודע, וכך כנראה ביאר הרמ"א את דברי הרמב"ם.

הן אמת, יש מקום להסתפק גם אליבא דביאור השני ביד רמ"ה, האם יש מקום לחלק בין נגמר הדין בשנים מתוך שלושה כאשר אמר אחד איני יודע, לבין נגמר בארבעה או שלושה מתוך חמישה כאשר אמר אחד איני יודע.

הוי אומר, אפשר לבאר את דברי הרמ"ה שטענת בעלי הדין היא שהם רצו מעיקרא ב"ד מורחב, וא"כ אין זה משנה אם מעיקרא ישבו שלושה או חמישה, בכל מקרה יש טענה לבעלי הדין שהם לא מוכנים שיגמר הדין בפחות ממנין הדיינים הראשון. אבל אפשר לבאר שבעלי הדין טוענים שלא רצו שידונו בב"ד חצוף, ולא אכפת להם אם זה שלושה או יותר, וא"כ כל מה שצריכים להוסיף הדיינים זה רק אם ישבו שלושה ואחד אמר איני יודע, אבל אם ישבו חמישה ואחד אמר איני יודע - אה"נ שגם לפירוש זה אין צריך להוסיף.

הביאור בדברי הרמ"ה יהיה תלוי בשאלה האם ענין החציפות הוא קפידא של הדיינים או של בעלי הדין, וכדלהלן.

הפלפולא חריפתא (סנהדרין פ"א ס"ג אות ז) מביא את דברי תרומת הדשן, המבאר מדוע שנים שדנו נקראים ב"ד חצוף. תורף דבריו, שא"א לומר שהם נקראים חצופים כי עברו על תקנת חכמים כלשון רש"י (ג ע"א), כי א"כ הם לא רק חצופים, הם עבריינים. אלא הם נקראים חצופים משום ששנים שדנים לא יוכלו להכריע את הדין אלא אם כן שניהם יכוונו לאותה דעה בין לזכות ובין לחובה, שהרי אם יחלקו ביניהם יהיו שקולים ולא יוכלו לבוא לכלל הכרעה. וא"כ יוצר מצב שאם הם יחייבו את הנידון הוא ידע שהם הם המחייבים, ורצון חכמים הוא שלכתחילה לא יודע מי המחייב ומי המזכה. משום הכי נקראו בית דין חצוף כאשר דנו בשנים.

היוצא, שלפי רש"י שנים לכתחילה לא יכולים לדון, וכל הדין של שנים הוא רק דיעבד כי זה נגד תקנת חכמים. א"כ אפשר לומר שכל הקפידא של בעלי הדין תהיה לדון לכל הפחות בשלושה כדי לקיים את תקנת חכמים, אבל יותר משלושה - לא אכפת לבעלי הדין, וכך הבין הרמ"א ברמב"ם, וממילא גם אם מתחילה ישבו על דעת חמישה וגמרו הדין בפחות לית לן בה. אבל לדברי תרומת הדשן שהחציפות אינה הופכת את הדין לדיעבד, אפ"ל שאין לחלק בבע"ד בין אם רצו שידונו בשלושה או בחמישה, וצריכים אנו לקיים את כוונתם הראשונית במספר הדיינים, כי בין אם רצו מעיקרא לדון בשלושה וגמרו בשנים ובין אם מעיקרא רצו בחמישה וגמרו בפחות - הדין דין לכתחילה, רק שזה נגד רצון הדיינים, ולכן בכל מקרה שמתחילה ישבו על דעת מספר מסוים צריכים לגמור הדין באותו מספר.

ברם, בין לפירוש השני ברמ"ה ובין לפירוש הר"ן יש לבאר, כיצד יתמודדו עם פירושו הראשון של הרמ"ה - הלא כאשר ישבו הדיינים מתחילה על דעת שלושה כיצד יוכלו כעת לבוא ולדון בפחות משלושה, הלא התבטל מושב הדיינים!

לפירוש הראשון ברמ"ה לא קשה הפירוש השני ופירוש הר"ן, כי הרי לדעת הרמ"ה שנים יכולים לדון גם בכפיה, ואם יכולים לדון בכפיה אז לא אכפת לדיינים מה טוענים בעל הדין, ולכן מצד בעלי הדין או מצד חציפותם אין להכריחם להוסיף דיינים, אלא רק מצד ביטול מושב הדיינים. אבל לפירוש השני ופירוש הר"ן קשה מדוע באמת לא ביארו שהטעם הוא משום ביטול מושב הדיינים - האם היה להם סיבה שלא לבאר כך¹.

הכס"מ (הנ"ל) כתב שבירושלמי (סנהדרין פ"ה ה"ה) מובאת מחלוקת בין רבי יוסי לרבי אילא בדין שעסק בו הרמב"ם - אם התחילו לדון בארבעה ואחד אומר איני יודע האם צריך להוסיף ולגמור הדין דווקא בארבעה או לא.

והנה, אם נתבונן בירושלמי נראה שהמחלוקת היא אחרת. רבי אילא אמר באמת שאם התחילו בארבעה אין גומרים הדין בשלושה, אבל לכאורה רבי יוסי לא חולק עליו בזה, אלא רק אמר שאם דנו בשלושה ואחד מת לאחר גמר דין ורוצים לכתוב שטר על מעשה ב"ד יכתבו שאע"פ שרק שנים חותמין כיון שהם היו שלושה מעיקרא בדין שפיר דמי, אבל לא מוכרח שהוא חולק על רבי אילא בדין הנ"ל.

¹ בעומק, השאלה היא מנין לו לרמ"ה דבר זה שאם התבטל מושב הדיינים הדין בטל אף בדיעבד, ולאחר שנבאר את מקורו יש להבין מדוע הר"ן והא"ד ברמ"ה לא קיבלו פירוש זה.

נראה שצ"ל, שכל מה שאמרנו שא"א לגמור דין בשלושה אם התחילו את הדין בשנים היינו דווקא כאשר רוצים לגמור הדין באותו הרכב שבו פתחו, רק ללא אותו אחד שאומר איני יודע, שאז נאמר כדברי הרמ"ה בל"ק - ההרכב הזה כבר אינו, שהרי אותו אחד אמר איני יודע. אבל אין הכי נמי - אם ירצו לשבת בהרכב חדש שאינו קשור להרכב הקודם, וההרכב החדש הוא של שנים - מותר לדון כך [אלא שיקראו ב"ד חצוף כי הם שנים].

וזוהי נקודת הויכוח: האם כאשר הדיינים קיבלו את העדויות יחד, ולאחר מכן אמר אחד איני יודע, ועתה הם לא אותו מספר דיינים שהיו בתחילת הדין, האם מה שהם ממשיכים עכשיו לדון על בסיס העדויות שקיבלו זה בתור ב"ד שקיבלו עדות, או שהם כעת כעדים שמעבירים עדות ואז משם ממשיכים לדון.

ובזה נחלקו רבי אילא ורבי יוסי: לדעת רבי אילא יש להם כח של עדים בלבד, ולכן אינם יכולים לדון בפחות ממספר הדיינים שהתחילו. אבל רבי יוסי מוכיח מכך שגם שנים מתוך השלושה יכולים לכתוב שטר על מעשה ב"ד, שהם נחשבים כדיינים גם לא בהרכב מלא, שהרי אם הם רק עדים הוי מפי כתבם ופסול! אלא ע"כ שהם נחשבים דיינים וא"כ גם אם התחילו בארבעה יכולים לגמור בשלושה. כך הביין הנתיבות (סימן ז ס"ק ג), שגם מקצת הדיינים נחשבים חלק מבית הדין הראשון וכמשנ"ת.

החתם סופר (ח"ג סימן קג) אינו מקבל את שיטתו של הנתיבות הסובר שגם למקצת ב"ד יכולה להיות תורת ב"ד לענין קבלת עדות ולענין הוצאת שטר על מעשה ב"ד. כי בכל מקרה שב"ד מוציאים שטר על מעשה שעשו צריך השטר להיות על פי כל הב"ד ולא ע"פ שנים בעלמא, דאי לאו הכי הוי מפי כתבם.

לכן ביאר החתם סופר את הירושלמי, שכאשר יש שטר שיוצא מבית דין על המעשה שעשו אין זה נחשב מפי כתבם, כיון שזה לא סתם סיפור דברים על הכתב שאסור משום 'מפי כתבם', אלא יש כאן הודאה של המתחייב וכאילו אומר להם ממש בפיו 'כתבו', ולכן השטר הזה מחייב אותו מכוחו, וממילא זו לא עדות כתובה אלא הודאה כתובה. לכן אע"פ שודאי אין תוקף ב"ד למקצת ב"ד במקרה שבו השנים שנתרו מהמושב המקורי של בית הדין כתבו שטר, הדבר יועיל כמו כל שטר שמחייב את הכותב אותו.

וביאור דבריו, שכל אדם ברגע שבא להתדיין לפני ב"ד הוא מוסר את הסכמתו שאם יצטרכו ב"ד להעלות על הכתב את פסק הדין שלהם הדבר יחשב כשטר שנכתב בהסכמתו [ואף אם אח"כ בעת כתיבת השטר הוא עומד וצווח שאינו מסכים לא משגיחנין ביה].

החת"ס שואל, הלא בגט אשה מעבר לכך שהוא כורת בין איש לאשה הוא גם מהווה מסמך המורה על כך שהאשה יכולה להינשא ושהאיש לא חייב במזונותיה וכדו'. והלא זהו שטר שלא נכתב לדעת המתחייב שהרי אפשר לגרש אשה בעל כרחה, וא"כ כיצד יועיל זה השטר?

אמנם, לאור דברינו ביאר החת"ס שאע"פ שעכשיו לא נתנה האשה רשות והסכמה לכתוב את השטר הזה, ברגע שהיא התקדשה היא נתנה רשות והסכמה שאם ברבות הימים ירצה בעלה לגרשה הוא יוכל לכתוב שטר וזה יהיה מדעתה, וכמו שב"ד יכולים לכתוב שטר על מעשה שעשו שכוחו כשטר שהתחייב בו בעל הדין, אע"פ שלא נתן הסכמה בעת כתיבת השטר - כיון שמתחילה כשבא לפניו לדין רצה שידונוהו, בהכרח שבזה נתן להם רשות והסכמה לכתוב לו שטר.

האמרי בינה (הלכות דיינים סימן יא) שואל: אם נאמר שכל הכח של כתיבת השטר על מעשה בית הדין הוא רק מכח הסכמה של בעל הדין לכך שיכתבו שטר, כיצד ניתן לכתוב שטר נגד רצונו של הנתבע, הלא רוב ככל הראשונים (תוס' סנהדרין כט ע"ב ד"ה הודה, רשב"ם ב"ב עז ע"א וכ"פ בשו"ע חו"מ רמג ס"ו) פסקו להלכה שיכול לחזור בו בשטר גם לאחר שכתבוהו ע"פ הסכמתו, אז היאך יוכל החת"ס לבאר שהשטר שנכתב בב"ד הוא מכח הסכמת בעל הדין?

החזו"א (אה"ע סימן קא ס"ק כא) ג"כ לא קיבל את דברי הנתיבות והלך בדרכו של החת"ס, ששנים שכתבו על שטר את מעשה ב"ד אינם כותבים זאת בתורת ב"ד אלא כשני עדים שכותבים שטר.

לאור מחלוקת זו בין האחרונים ניתן לבאר את המחלוקת בין שני הביאורים ביד רמ"ה. לביאור הראשון הסובר שכיון שישבו מעיקרא על דעת שלושה אינם יכולים לגמור הדין בשנים כי התבטל מושב הדיינים, ס"ל להאי שיטה שלשנים מתוך שלושה אין כח של ב"ד ולכן ודאי שאינם יכולים לגמור הדין בשנים אחר שהתחילו בשלושה. אולם לשיטה השניה ברמ"ה גם למקצת הדיינים יש כח של ב"ד, ואין מקום

לומר שיגמרו בשלושה כדי שיחשב ב"ד, לכן נזקק לומר שהסיבה היא משום בעלי הדין שבאו לדון בפניהם על דעת שישבו בשלושה.

השר"ע (חור"מ סימן לב סעיף יא) פסק:

העיד האחד בבית דין זה, והעיד השני בבית דין אחר, יבא בית דין אצל בית דין ויצטרפו עדותן. הגה: אבל אחרים ששמעו הענין, אינן יכולין להצטרף, דהוי עד מפי עד (ב"י בשם מרדכי ישן פרק גט פשוט).

הנתיבות (ס"ק ח) על אתר מביא את דעת הסמ"ע שבתי הדין יכולים להצטרף יחד דווקא כשכל הדיינים נמצאים אבל מקצת ב"ד לא יכול להצטרף למקצת ב"ד אחר. וכתב עליו הנתיבות שכל זה כאשר מגיע אחד מב"ד זה ואחד מזה שאינם מצטרפין, אבל אם מגיעים שנים מכל ב"ד מצטרפים גם לדעת הסמ"ע, כי כל שנים תורת ב"ד עליהם. ובזה אזיל הנתיבות לשיטתיה שלשנים מתוך ב"ד יש תוקף וכח של ב"ד לכל דבר.

ובעצם נראה שבדבר זה נחלקו הראשונים. רבינו יונה (שטמ"ק ב"ב קסה ע"ב, ד"ה וגם הר"י) כותב:

אסיקנא דמצטרפין דווקא בית דין אצל בית דין אבל אם יבואו שנים מבית דין זה ושנים מבית דין זה ודאי אין מצטרפים לפי שאין שנים נעשים בית דין ונמצא שהם צריכים להעיד בפני חביריהם על עדות העד שהעידו בבית דינו ושוב אין נעשים דיינים דאין עד (אחד) נעשה דיין אך עכשיו כשבאים בית דין אצל בית דין אין אלו צריכים להעיד לפני אלו אלא בית דין זה יפסקו הדין שקבלו עדות עד אחד ונמצאת עדותו מכוונת וכן יפסקו בית דין השני על קבלת עדות העד השני ונמצא מעשה בית דין זה מצטרף לזה ואם יבואו שנים מבית דין זה ויעידו בפני בית דין זה שהיו במושב שלושה וקבלו עד אחד כיון שלא גמרו כלום בדין הווי להו עד מפי עד.

היינו שלדבריו אין שנים מבית דין זה מצטרפים עם ב"ד זה, כיון שכל מה שבתי דינים מצטרפין היינו בתורת ב"ד, וכאשר אין כאן ב"ד שלם אלא רק שנים מתוך ב"ד הרי הם מגיעים בתורת עדות ולא בתורת דיינים, ולכן אין מצטרפין כי זה עד מפי עד, וזה לא כדעת הנתיבות הנ"ל.

ובתשובות הרשב"א² (סימן צא) כתב:

² המיוחסות לרמב"ן.

ואילו קבלו שלושה עדות הקיום, אף על פי שלא כתבו קיומם בשטר, אלא ששנים מהן מעידין כן בפני ב"ד, די בכך. לפי שאין אלו עדים מפי עדים. אלא ב"ד שמעידים: שבבית דינם נתקיים שטר זה.

הרי מדבריו מפורשות כשיטת הנתיבות - ששנים מתוך בית הדין אינם נחשבים כעדים המעידים עד מפי עד אלא הם ממש כב"ד³.

---

³ ועיין באמרי בינה (שם) שדן ע"פ השו"ע (סימן כ"ג ס"א) האם נאמנות של שנים מתוך שלושה היא כנאמנות וסמכות רגילה של בית דין או שהיא תקנה מיוחדת של חכמים.